

This is an electronic reprint of the original article. This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Kohti sivistystä - suomenruotsalaisten kuurojen maastamuutto Ruotsiin 1900-luvun loppupuolella

Lindberg, Hanna

Published in:

Vähemmistöt muuttajina. Näkökulmia suomalaisen muuttoliikehistorian moninaisuuteen

Published: 01/01/2021

Document Version

Final published version

[Link to publication](#)

Please cite the original version:

Lindberg, H. (2021). Kohti sivistystä - suomenruotsalaisten kuurojen maastamuutto Ruotsiin 1900-luvun loppupuolella. In M. Tervonen, & J. Leinonen (Eds.), *Vähemmistöt muuttajina. Näkökulmia suomalaisen muuttoliikehistorian moninaisuuteen* (pp. 203–224). (Tutkimus-sarja). Siirtolaisuusinstituutti.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

9. Kohti sivistystä – suomenruotsalaisten kuurojen maastamuutto Ruotsiin 1900-luvun loppupuolella

Hanna Lindberg

Vuonna 1955 ruotsalainen toimittaja Sören Engelbrektson lähti Pohjanmaan ruotsinkieliseen erämaahan haastattelemaan suomenruotsalaista pienviljelijäperhettä. Engelbrektson kuvaili, kuinka syrjäisellä ja ankealla paikalla Salo-niminen perhe asui ja miten sotavuosien tuhot olivat vielä näkyvissä. Tulevaisuus oli kuitenkin valoisa, sillä perhe oli pian muuttamassa Ruotsiin ja samalla jättämässä kaksi vuosisataa vanhan maatilansa taakseen. Päällimmäinen syy perheen muuttoaikeisiin ei kuitenkaan ollut kotipaikan ankeus tai Ruotsissa mahdollisesti odottava varallisuus. Perheellä oli nimittäin kaksi kuuroa lasta, jotka nyt kävivät kuurojen koulua Porvoossa monta sataa kilometriä perheen kodista. Vanhemmat olivat kuulleet, että Ruotsissa tarjottiin Suomeen verrattuna paljon tasokkaampaa kuurojen opetusta. Engelbrektsonin artikkeli julkaistiin sekä suomenruotsalaisessa *Jakobstads Tidning* -paikallislehdessä että ruotsalaisessa *Stockholms-Tidningen*issä. Se sai aikaan melkoisen kohun suomenruotsalaisten kuurojen opettajien keskuudessa, jotka hyökkäsivät kiivaasti artikkelia vastaan. Opettajien mielestä artikkeli antoi väärän kuvan suomalaisesta kuurojen opetuksesta, joka heidän mukaansa oli maailman tasokkaimmasta päästä. Opetuksen laadun takia ei kenenkään tarvinnut lähteä Ruotsiin. (*Jakobstads Tidning* 25.10.1955, 1.11.1955; *Stockholms-Tidningen* 26.10.1955, 10.11.1955; ks. myös *Borgåbladet* 25.10.1955, 1.11.1955.)

Salon perhe ei ollut kuitenkaan ainoa suomalainen tai suomenruotsalainen perhe, joka suuntasi katseensa kohti Ruotsia Pohjoismaiden passivapauden astuttua voimaan 1954. Seuraavat vuosikymmenet olivat merkittävää maastamuuton aikaa Suomen historiassa. Satojatuhansia suomalaisia muutti Ruotsiin, ja muuttajien joukossa oli myös vähemmistöryhmiin kuuluvia. Monet olivat kotoisin ruotsinkielisistä kodeista, sillä ruotsin kieli yhdisti asukkaat Pohjanlahden molemmilla rannikoilla. Työpaikkojen saatavuuden ja korkeamman elintason takia Ruotsi houkutteli ruotsinkielisiä usein

enemmän kuin suomen- tai kaksikieliset suurkaupungit Suomessa (ks. esim. Kepsu 2006, 124).

Osa muuttajista kuului vähemmistöjen vähemmistöihin, kuten suomenruotsalaiset kuurot¹, joiden 1900-luvun maastamuuttoa Ruotsiin tarkastelen tässä luvussa.² Vaikka tämä siirtolaisryhmä³ lähti muiden tavoin etsimään parempaa tulevaisuutta, sen tausta erosi osittain muista lähtijöistä. Nämä muuttajat lähtivät Salojen tavoin nimenomaan koulutuksen perään ja 1900-luvun aikana suomenruotsalaisten kuurojen muuttoliike Ruotsiin kehittyi systematisoituneeksi järjestelmäksi. Suomen valtio ei ole tarjonnut koulutusta suomenruotsalaisille kuuroille perusopetuksen jälkeen, ja vain ani harva on jatkanut opiskeluaan kuulevien tai suomenkielisten kuurojen ammattikoulussa. Tästä johtuen tämän pienen vähemmistön nuoret suuntasivat 1900-luvulla Ruotsiin. Muuton mahdollistivat sekä Ruotsin että Suomen valtiot, sillä ruotsalaiset erityiskoulut tarjosivat opiskelupaikan kaikille ruotsinkielisille erityisopetusta tarvitseville, myös niille, jotka eivät asuneet pysyvästi Ruotsissa (Specialskolförordningen 1965:478, 40 §; Förordning om utbildning för döva och gravt hörselskadade i Örebro kommuns gymnasieskola 1986:578, 14 §). Vuodesta 1985 alkaen kustannukset Ruotsissa saadusta koulutuksesta siirtyivät Suomen valtion maksettavaksi, kun taas kunnat Suomessa maksoivat oppilaiden matkakustannukset (Eriksson, West & Hannus-Gullmets 1995, 46). Kuten tässä luvussa osoitan, suomenruotsalaisten kuurojen koulutusväylä Ruotsissa ei kuitenkaan välttämättä tarkoittanut, että maastamuutto tapahtui pelkästään ulkoisten

¹ Käytän luvussani termiä "suomenruotsalaiset kuurot", vaikka lähdeaineistossani kirjoitetaan useimmiten "ruotsinkielisistä kuuroista" (*svenskspråkiga döva*). "Ruotsinkieliset kuurot" on kuitenkin ongelmallinen käsite, sillä se heijastaa oralistista ymmärrystä kuuroudesta. Suurimmalle osalle kuuroista viittomakieli on heidän äidinkieltensä, ja ympäröivällä puhutulla kielellä on toisen kielen asema, jota kuuro ihminen käyttää lukemiseen ja kirjoittamiseen. Valtaosa kuuroista ei siis ensisijaisesti ole ruotsin- tai suomenkielisiä, vaan viittomakielisiä. Kuurot eri kieliryhmistä kuuluvat kuitenkin kulttuurisesti suomen- tai ruotsinkieliseen ryhmään, ja siksi suomenruotsalaisuus terminä, joka käsittää sekä kielellisen että kulttuurisen ulottuvuuden, on osuvampi kuuroja käsiteltäessä. Kuuro-sanana lisäksi käytetään yleisesti termiä "viittomakielinen", joka viittaa myös kuuleviin viittomakielen käyttäjiin. Tämä käytäntö yleistyi kuitenkin vasta 2000-luvulla.

² Kirjoittaja on kuuleva mutta elänyt perhetaustansa takia suomenruotsalaisten kuurojen yhteisön läheisyydessä syntymästään asti. Kun hänen veljensä kävi Porvoon kuurojen koulua 1980–1991, kirjoittajan vanhemmat olivat aktiivisia vanhempainyhdistys Döva och hörselskadade barns stödföreningissä ja isä oli koulun johtokunnan jäsen.

³ Suomenruotsalaisia kuuroja käsitteleviä laajempia tieteellisiä tutkimuksia löytyy vain kaksi. Niissä tutkitaan tämän vähemmistön koulutusmahdollisuuksia ruotsinkielisen kuurojen peruskoulun sulkemisen jälkeen ja suomenruotsalaisen viittomakielen kielisuunnittelua ja sanakirjatyötä (Londen 2004; Hoyer 2012). Tekeillä on parhaillaan myös väitöskirjoja. Esimerkiksi Anna-Maria Slotten tutkii Ruotsiin muuttaneiden suomenruotsalaisten kuurojen identiteettiä (ks. Slotte 2017).

olosuhteiden pakottamana. Suomenruotsalaisten kuurojen maastamuuttoa tutkimalla voimmekin tarkastella toimijuuden ja rakenteiden moniulotteisuutta.

Keskityn analyysissäni muuttoliikkeen taustaan, kuurojen yhteisön jäsenten kokemuksiin muutosta sekä Ruotsiin muutosta käytyyn keskusteluun kuurojen yhteisössä, kuurojenkoulujen opettajakunnassa ja mediassa. Miten suomenruotsalaisten kuurojen asemaa ymmärrettiin ja millä tavalla heidän muuttoliikettään Suomesta Ruotsiin kuvailtiin 1950-luvulta 1990-luvulle? Miten eri osapuolten näkemykset erosivat toisistaan? Tutkimani ajanjakso alkaa 1950-luvulta, jolloin kuurojen ammattiopetus vakiintui Suomessa, ja päättyy 1990-luvulle, kun viimeinen ruotsinkielinen kuurojen koulu Suomessa suljettiin. Osoitan, että suomenruotsalaisten kuurojen maastamuuton historia liittyy vahvasti koulutuskysymyksiin. Vaikka näinä vuosina tapahtui merkittäviä muutoksia kuurojen oikeuksissa, suomenruotsalaisten kuurojen maastamuutto pysyi keskustelunaiheena läpi tutkimani ajanjakson ja keskustelujen sisältö pyöri vuodesta toiseen samojen asioiden ympärillä.

Käytän erityyppisiä lähteitä, kuten sanoma- ja aikakauslehtiä, Porvoon kuurojen koulun arkistoa sekä haastatteluja. Näiden avulla pyrin osoittamaan maastamuuton ja siihen kytkeytyneiden kokemusten ja mielipiteiden moniulotteisuuden. Sanomalehtiaineistosta käy ilmi lähinnä kuulevien näkemyksiä, sillä lehdistössä haastateltiin lähes ainoastaan kuurojen koulun opettajia tai kuurojen lasten kuulevia vanhempia 1980-luvulle saakka. Tekemissäni haastatteluissa⁴ ja kuurojen omissa lehdissä, kuten *Kuurojen Lehti*, *Dövas församlingsblad* ja osittain myös vanhempainlehti *Nappi*, suomenruotsalaisten kuurojen näkemyksiä tuodaan esille.

Vähemmistöryhmien siirtolaisuutta on tutkittu melko paljon. Kuurojen osalta etenkin muuttoa Euroopasta Pohjois-Amerikkaan 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa on valaistu esimerkiksi Douglas C. Bayntonin ja Esme Cleallin tutkimuksissa, joissa keskitytään vammais- ja kuurousvastaiseen diskurssiin siirtolaisuuden hallinnan yhteydessä. Baynton on tutkinut vammaisuuden ja etnisyyden kietoutuneisuutta Ellis Islandin siirtolaisten vastaanottokeskuksen toiminnassa, ja osoittanut, miten virkailijoiden harjoittama syrjintä tiettyjä kansalaisuuksia kohtaan usein perustui oletettuun vammaisuuteen tai ”heikkomielisyyteen” (Baynton 2017 [2001]; ks. myös Dolmage 2017 [2011]). Baynton (2006) on keskittynyt tutkimuksessaan kuurojen siirtolaisten kohteluun Ellis Islandissa, erityisesti siihen, miten virkailijat yrittivät estää heidän pääsynsä Yhdysvaltoihin. Cleall (2016) puolestaan on tutkinut Jane Groomin,

⁴ Olen tehnyt viisi haastattelua. Haastateltavat olivat eri ikäisiä ja erilaisissa asemissa suomenruotsalaisten kuurojen yhteisössä (esim. jäsen Kuurojen Liiton hallituksessa, puheenjohtaja vanhempainyhdistyksessä, opettaja Porvoon kuurojen koulussa). Jotkut olivat läheneet Ruotsiin opiskelemaan tai lastensa kanssa, ja osa oli muuttanut takaisin Suomeen. Kaikki ovat olleet aktiivisia suomenruotsalaisten kuurojen yhteisössä ja esittäneet mielipiteitään julkisuudessa. Haastattelut tehtiin ruotsiksi tai suomenruotsalaisella viittomakielellä tulkin avulla.

englantilaisen kuuron naisen 1800-luvun lopulla käynnistämää siirtolaishanketta, jossa tämä pyrki siirtämään kuuroja työmiehiä Lontoosta Kanadan Manitobaan. Cleall osoittaa, kuinka ongelmalliseksi kuurojen maahanmuutto miellettiin: kun maastamuutto Iso-Britanniasta vilkastui, Pohjois-Amerikassa haluttiin ottaa vastaan vain fyysisesti ja henkisesti kykenevimmit mielletyt työntekijät, joiden uskottiin pärjäävän ilman valtiollista avustusta. Cleallin tutkimuksesta käy ilmi, että kuurojen pelättiin muodostavan oman viittomakielisen yhteisönsä uudessa kotimaassaan. Näin kuurous voisi periytyä seuraavaan sukupolveen.

Suomenruotsalaisten kuurojen muutto Ruotsiin 1900-luvulla poikkesi kuitenkin 1800-luvun Pohjois-Amerikkaan suuntautuneesta muuttoliikkeestä, sillä se tapahtui niin sanotun *deafspace* ("kuurojen tila") -kehyksen sisällä. Kuten muun muassa maantieteilijä Mike Gulliver sekä antropologit Michele Friedner ja Annelies Kusters ovat osoittaneet, kuurot ihmiset luovat omia tilojaan tai areenoitaan, joissa he muodostavat enemmistön ja viittomakieli on ensisijainen kommunikaatiokieli. Jotkut kuurojen areenat rajataan tiettyihin rakennuksiin, kuten kuurojen kouluihin ja yhdistysten tiloihin, kun taas toiset luodaan spontaanisti, esimerkiksi kahviloissa tai kaupunkien julkisissa tiloissa, kun kuurot tapaavat toisiaan. Näiden tilojen yhteydessä syntyy kuurojen oma kulttuuri ja siihen liittyvät normit ja ihanteet. (Gulliver 2008; Kusters & Friedner 2015; Gulliver & Fekete 2017; Friedner & Kusters 2020.)⁵

Erilaisten kuurojen tilojen välillä voi olla pitkä maantieteellinen mutta lyhyt henkinen matka. Esimerkiksi Jan-Kåre Breivik, Hilde Haualand ja Per Solvang (2002) ovat osoittaneet tutkimuksessaan kuurojen kansainvälisistä urheilutapahtumista, että ylirajainen kuurojen yhteisö on tärkeämpi kuurojen identifiointin rakennusaines kuin kansallinen yhteisö. Vaikka eri maiden viittomakielet eroavat toisistaan, viittomakielinen ihminen voi siirtyä yhdestä kuurojen areenasta toiseen käyttämällä esimerkiksi kansainvälisiä viittomia tai yhdistämällä eri kieliä ja kommunikaatiomuotoja (*translingual practice*) (Moriarty & Kusters 2021).⁶ Voidaanko siis *deafspace*-käsitteen avulla tulkita, että muuttoa Suomesta Ruotsiin ei ymmärretty siirtymisenä maasta toiseen vaan pikemmin yhdestä kuurojen areenasta toiseen? Näin siirtolaisuus ymmärretään ylirajaisena ilmiönä, jossa raja kuurojen ja kuulevien välillä on tärkeämpi kuin valtiolliset rajat. Kuurojen maastamuuttoa tutkimalla on siis mahdollista purkaa siirtolaisuustutkimukselle ominaista kansallista fokusta.

⁵ *Deafspace*-käsitteellä viitataan myös arkkitehtuuriin ja sisustukseen, jolloin huomioidaan viittomakielen visuaalisuus. Ks. esim. Bauman & Murray 2017, 247.

⁶ On syytä huomauttaa, että kuurojen maastamuutto ei suinkaan aina tapahdu *deaf space*-kehyksen sisällä. Esimerkiksi kuuro turvapaikanhakija ei siirry suoraan yhdestä kuurojen tilasta toiseen, eikä hänen kotimaassaan ole välttämättä ollut organisoitua kuurojen ope-
tusta tai järjestöjä (Sivunen 2019).

Suomenruotsalaisten kuurojen yhteisön tausta

Suomenruotsalaiset kuurot eivät ole pelkästään demografinen ryhmä, vaan he muodostavat yhteisön, jolla on oma viittomakielensä, kulttuurinsa ja historiansa (ks. Lindberg 2020, 2021). Tätä yhteisön jäsenet toivat esiin, kun suomenruotsalaisten oikeuksista alettiin aktiivisesti keskustella 1970-luvun lopulla. Kuurojen yhteisöjen synty yhdistetään yleensä kuurojen opetuksen käynnistymiseen. Tämä tapahtui Suomessa vuonna 1846, kun kuuro mies nimeltä Carl Oscar Malm perusti Suomen ensimmäisen kuurojen koulun Porvooseen. Kuurojen opetusta käynnistettiin ympäri Eurooppaa ja Pohjois-Amerikkaa 1700-luvun loppupuolella ja 1800-luvun aikana, sillä pelättiin, että ilman kristillistä sivistystä kuurojen ihmisten siveellinen kehitys jäisi vaarallisen matalalle tasolle (Cleall 2016). Vaikka kuuroja ihmisiä oli tietysti aina ollut, koulut sisäoppilaitoksineen mahdollistivat uudenlaisten kuurojen yhteisöjen muodostumisen. Niiden myötä kuurot kokoontuivat samaan paikkaan ja kehittivät omaa kansallista viittomakieltään (Woll, Sutton-Spence & Elton 2001, 12). Kun entiset oppilaat aikuistuivat, he perustivat kuurojen ensimmäisiä yhdistyksiä, ja niiden kautta kuurojen kulttuuri- ja poliittinen toiminta vahvistuivat (Murray 2018, 428). Kouluilla ja opetuksella on siis pitkään ollut merkittävä vaikutus kuurojen yhteisöihin.

Suomen kuurojen koulujen ympärille syntyi tiettyjä kulttuurisia piirteitä ja viittomakielisiä murteita. Kuurojen opetuksessa elettiin 1890-luvun ja 1970-luvun välillä ns. oralistista aikaa. Viittomakieli oli kielletty kuurojen kouluissa, ja lasten piti oppia puhumaan ja lukemaan huulilta tullakseen toimeen kuulevien maailmassa ja ollakseen kuulevien kanssa täysvertaisia kansalaisia. Sitä ennen oli käytetty viittomakieltä. Esimerkiksi Carl Oscar Malm toi ruotsalaisen viittomakielen Suomeen avatessaan koulunsa, mutta viittomakieltä ei tunnustettu autenttiseksi kieleksi 1800-luvun lopussa. Silti myös oralistisena aikana sekä oppilaat että kuurot aikuiset käyttivät viittomakieltä keskenään, ja ruotsalaisesta viittomakielestä kehittyi sekä suomalainen että suomenruotsalainen viittomakieli omiksi ainutlaatuisiksi kielikseen. (Ks. Salmi 2008, 2010.)

Suomen ensimmäiset kuurojen koulut olivat alun perin kaksikielisiä, ja 1800-luvun lopussa ruotsinkielisistä ja suomenkielisistä kodeista tulevat kuurot omaksuivat yhteisen viittomakielen ja perustivat yhteisiä järjestöjä. Tähän aikaan monien keskeisten kuurojen vaikuttajien kotikieli oli ruotsi, mikä heijastaa silloisen suomalaisen yhteiskunnan kielisuhteita. Suomalaisen ja suomenruotsalaisen viittomakielten eriytyminen tapahtui kuitenkin 1900-luvun aikana, sen jälkeen kun vuonna 1892 koulut jaettiin kielen perusteella, ja Porvoon kuurojen koulu muuttui ruotsinkieliseksi kouluksi. Toinen ruotsinkielinen kuurojen koulu Pietarsaareissa suljettiin vuonna 1932. Tämän jälkeen Porvoon koulu oli Suomen ainoa ruotsinkielinen koulu, johon kaikki kuurot lapset ruotsinkielisistä perheistä lähetettiin koulutettavaksi.⁷ Näin Porvooseen syntyi

⁷ Pietarsaaren koulun historiasta, ks. Wallvik 2016.

suomenruotsalainen kuurojen yhteisö ja koulusta tuli suomenruotsalaisen kuurojen yhteisön ydin.⁸

Suomenruotsalaisia kuuroja ei kuitenkaan vielä mielletty omaksi vähemmistöksi 1900-luvun alkupuolella. Tuskinpa kuulevat ylipäänsä pitivät kuuroja vähemmistönä, sillä oralistisella aikakaudella heidät miellettiin vammaisiksi yksilöiksi, joiden piti mahdollisuuksien mukaan osallistua yhteiskuntaan. Lehdistössä kirjoitettiin 1900-luvun puolivälissä usein kuurojen ihmisten surkeista olosuhteista, koska kuurous nähtiin vammoista pahimpana. Sen ajateltiin eristävän ihmisiä ja estävän kommunikaation ”normaaliyhteisön” kanssa (esim. *Hufvudstadsbladet* 3.8.1953, 25.9.1966).

Suomenruotsalaisten kuurojen tilanteesta tulikin huolen aihe 1900-luvun puolivälissä. Mitä enemmän hyvinvointivaltiota laajennettiin, sitä haastavampi tämä pieni ryhmä oli Suomen valtiolle. Kaksikielisenä maana sekä suomen- että ruotsinkielisen väestönsosan sosiaaliset, terveydelliset ja koulutukselliset oikeudet oli taattava. Tämä päti myös vähemmistöihin eri kieliryhmien sisällä. Suomenruotsalaisten lehdistössä kirjoitettiin usein siitä, että suomenruotsalaisilla kuuroilla tai huonokuuloisilla ei ollut samanlaisia mahdollisuuksia kuin suomenkielisillä kuuroilla. Ylipäänsä tilanne oli lehdistön mukaan surkea verrattuna muihin Pohjoismaihin. Suomessa ei ollut riittävän monipuolista koulutusta eritasoisille kuulovammaisille, eikä audiologista hoitoa tarjottu riittävästi kuuroille ja huonokuuloisille lapsille. Myös kuurojen lasten vanhemmille tarjottu ohjeistus oli kehnoa, ja vastuu siitä oli hajautunut monelle eri taholle. (Ks. esim. *Hufvudstadsbladet* 31.5.1951; *Borgåbladet* 1.6.1957; *Österbottningen* 29.9.1970.)

Suomenruotsalaiset kuurot olivat valtiolle haastava ryhmä 1950–1970-luvuilla, jos uskotaan lehdistön antamaa kuvaa, mikä perustui pääosin Porvoon koulun johtajien haastatteluihin. Oli myös konkreettisia uhkia Porvoon kuurojen yhteisölle. Koulu oli 1970-luvulla surkeassa kunnossa, ja tuoreiden selvityksien mukaan kuurojen lasten määrä oli laskenut ruotsinkielisissä perheissä. Yleistyvissä kaksikielisissä perheissä valittiin usein kuuroille lapselle suomenkielinen koulu, koska näitä löytyi yleensä lähempänä kotia. Myös yleisesti kehno palvelutaso suomenruotsalaisille kuuroille ja kuurojen lasten perheille ajoi kaksikielisiä perheitä suomenkielisiin kuurojen yhteisöihin (*Nappi* 2/1984). Lisäksi kuurojen opetuksessa ja myös muussa erityisopetuksessa vallitsi 1970-luvulla uusi ihanne. Erityisopetusta tarvitsevien oppilaiden oli mahdollisuuksiensa mukaan käytävä kunnallisissa kouluissa, koska eristäminen erityiskouluihin nähtiin integraatiohanteen vastaisena. Kuuroille ja huonokuuloisille oppilaille perustettiin kunnallisia kouluja ympäri maata 1970-luvulla. Ruotsinkielisillä paikkakunnilla oppilasmäärä ei ollut tarpeeksi suuri kunnallisten koulujen muodostamiselle, mutta jotkut perheet päättivät olla lähettämättä lapsiaan Porvooseen (*Borgåbladet* 15.3.1973). Niinpä koulu oli 1970-luvulla sulkemisuhan alla. Oppilasmäärä oli kuitenkin taas nousussa 1980-luvulla, kun varsinkin ruotsinkielisellä Pohjanmaalla oli syntynyt suuri määrä

⁸ Porvoon kuurojen koulun historiasta kerrotaan kahdessa lyhyessä kirjassa, ks. Helling 1946; Eriksson, West & Hannus-Gullmets 1995.

kuuroja lapsia (Eriksson, West & Hannus-Gullmets 1995, 33). Samaan aikaan perustettiin myös järjestöjä, jotka ajoivat suomenruotsalaisten kuurojen oikeuksia.

Suomessa vailla tulevaisuutta

Kotimaan puutteellisten koulutusmahdollisuuksien takia suomenruotsalaisten kuurojen nuoriso alkoi muuttaa Ruotsiin 1900-luvun puolivälistä alkaen väestön yleisen koulutustason kasvun myötä. Suomenruotsalaisen kuurojen yhteisön siirtymisestä Ruotsiin syntyi siten yksi suurimmista suomenruotsalaisia kuuroja koskevista haasteista. Miksei Suomessa pystytty tarjoamaan näille nuorille koulutusta, vaikka tilanne ”pakotti” heidät muuttamaan maasta?

Kuurojen oikeudesta ammattikoulutukseen keskusteltiin jo 1900-luvun alussa, kun Helsingin kuurojenyhdistyksen järjestämässä toisessa yleisessä kuuromykkäinkokouksessa pohdittiin, pitäisikö kuuroille tarjota jatkokoulutusta. Ammattiin valmistavia kurseja oli periaatteessa tarjottu jo 1890-luvulla ja kuurojen kouluissa panostettiin käytännöllisiin taitoihin, mutta mitään kattavaa ja monipuolista tarjontaa ei ollut. Kuurojen ammattikoulutusta yritettiin käynnistää 1900-luvun alkupuolella, mutta suunnitelmat epäonnistuivat kerta toisensa jälkeen, mikä Eeva Salmen ja Mikko Laakson (2005) mukaan johtui monesta eri syystä. Oli erimielisyyksiä siitä, missä paikassa ja missä muodossa jatkokoulutusta piti tarjota, eli pitäisikö koulutuksen suuntautua käsityöläisammatteihin vai maatalouteen. Myös kuurojen oppikoulusta keskusteltiin, mutta teoreettista koulutusta pidettiin pitkään kuuroille turhana. Vasta vuonna 1968 suomalaiset kuurot saivat mahdollisuuden suorittaa keskikoulun Mikkelissä (Salmi & Laakso 2005, 226–232, 245–246).

Keskustelut johtivat myös tuloksiin, ja 1900-luvun alkupuolella toimi kuuroille suunnattuja ammattikoululaitoksia ympäri Suomea. Nämä olivat kuitenkin enimmäkseen lyhytikäisiä, ja Kuurojen Liiton agendalla oli jatkuvasti paremman ammattikoulutuksen aikaansaaminen. Valtiovalta kiinnostui asiasta vasta 1930-luvun lopussa. Toinen maailmansota kuitenkin viivytti suunnitelmia, ja asiasta päätettiin vasta sotien jälkeen. Kuurojen ammattiopetus kirjattiin lakiin 22.12.1944, ja neljän vuoden päästä opetus käynnistettiin suomenkielisellä puolella, kun Turun kuurojen koulun yhteyteen perustettiin ammattikoulu. (Elgfors 2002, 8–15; Salmi & Laakso 2005, 226–228, 232–234.)

Ruotsinkielisellä puolella asia oli vielä hankalampi järjestää. Vuonna 1939 julkaistussa kauppa- ja teollisuusministeriön komiteamietinnössä otettiin kantaa sekä suomen- että ruotsinkielisten ammattiopetukseen, mutta todettiin, että tilanne oli ruotsinkielisille erityisen haastava. Joka vuosi ainoastaan 6–7 suomenruotsalaista oppilasta tarvitsi ammattikoulutusta, ja kun ammatteja oli useita, tämä ei riittänyt eri linjojen muodostamiselle. Oltiin siis yhtä mieltä siitä, että ruotsinkielisten kuurojen määrä oli liian pieni erillisen koulun perustamiselle. Komitea ehdotti sen sijaan, että

Porvoon kuurojen koulu järjestäisi myös ammattiopetusta, ja että oppilaat sijoitettaisiin harjoittelijoiksi lähellä oleviin työpaikkoihin. (Kuuromykkäin ammattiopetuskomitea 1939; *Kuuromykkäin Lehti* 9/1939, 111.)

Varat osoitettiin kuitenkin ensiksi suomenkielisten ammattiopetukseen, ja vasta sen jälkeen ruotsinkielisten oloihin tartuttiin. Suomenkielisessä *Kuurojen Lehdessä* asian kiireellisyydestä kirjoitettiin vuonna 1949 näin:

Silloin ruotsinkieliset kuurot pääsevät omaan ammattikouluunsa, joka tulee menestymään yhtä hyvin kuin suomenkielinenkin ammattikoulu. Oppilaiden vähälukuisuus ei tule haittamaan sen toimintaa. Näin saavat ruotsinkieliset kuurot omassa maassaan ja omassa ammattikoulussaan täysin pätevän ammattiopin, jonka turvin he voivat ansaita toimeentulonsa elämässä, eikä heidän enää tarvitsee hakea ammattioppia Ruotsista. (*Kuurojen Lehti* 4/1949, 54.)

Asiaa pidettiin tärkeänä tietysti myös Porvoon kuurojen koulun opettajakunnan keskuudessa. Rafael Helling, joka toimi koulun johtajana 1941–1968, palasi päättäjäispuheissaan ruotsinkielisten kuurojen vaikeaan koulutustilanteeseen melkein koko 1950-luvun ajan. Kuurojen koulujen oppilaat valmistuivat koulusta 14 vuoden ikäisinä, mutta vasta 16-vuotiaina he saivat ammattiluvan. Jatkokoulutusmahdollisuuksien puutteessa tämä tarkoitti, ettei heillä ollut kahteen vuoteen mitään tekemistä.⁹

Porvoon opettajakunnan riemu oli suuri, kun syksyllä vuonna 1951 alettiin tarjota ammattikoulutusta Porvoon kuurojen koulun yhteydessä. Koulutus oli monien tahojen yhteistyön tulosta. Teoreettinen opetus sijoitettiin kuurojen kouluun, kun taas käytännöllinen opetus järjestettiin paikkakunnan työpaikoissa sekä kotiteollisuuskoulussa (*Borgåbladet* 31.5.1951). Myös Helling totesi, että tämä antoi suomenruotsalaisille tilaisuuden pysyä omassa kotimaassaan, ja että muutamat Ruotsiin lähtöä suunnitelleet olivat päättäneet pysyä Suomessa.¹⁰

Hellingin sanat ja *Kuurojen Lehden* toimittajan kirjoitus kertovat siitä, että jotkut suomenruotsalaiset kuurot olivat lähteneet Ruotsiin koulutuksen perään jo 1900-luvun alkupuolella. Jo Carl Oscar Malmin aikana Ruotsissa oli muitakin oppilaita Suomesta. *Tidskrift för döfstumma* -lehteen lähetettiin 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa kirjeitä kuuroilta, jotka olivat käyneet koulua Ruotsissa. Esimerkiksi Alice Westerlund kertoi vuonna 1910 koulunkäynnistään Tukholman Tysta Skolanissa, joka tarjosi jatkokoulutusta kuuroille tytöille (Helling 1946, 20; *Tidskrift för döfstumma* 3/1897, 43–44/1901, 53/1903, 12/1910). Koulunkäynti Ruotsissa ei kuitenkaan ollut kaikille mahdollista, kun otetaan huomioon väestön yleinen koulutustaso. Esimerkiksi 1940-luvulla

⁹ KA, Porvoon kuurojen koulun arkisto, Lukukauden alkajais- ja lopettajaispuheita [1945–1964]. Ks. myös *Hem och härd* 10/1959.

¹⁰ KA, Porvoon kuurojen koulun arkisto, Lukukauden alkajais- ja lopettajaispuheita [1945–1964].

melkein puolet Porvoon kuurojen koulun oppilaista oli kotoisin joko maanviljelijä- tai työläisperheistä, joissa ei välttämättä tarvittu jatkokoulutusta (Eriksson, West & Hannus-Gullmets 1995, 36).

Ammattikoulutus Porvoossa oli kuitenkin lyhytikäinen: se lopetettiin oppilaiden vähyyden takia jo vuonna 1955 (*Borgåbladet* 5.5.1984).¹¹ Tämän jälkeen varsinainen muuttoliike Ruotsiin alkoi. Pojat ja tytöt suuntasivat eri paikkoihin. Vänersborgissa Länsi-Götanmaassa oli poikien ammattikoulu, kun taas tytöt lähtivät Växsjöhön Smålandissa. Koulutus oli suunnattu käytännöllisiin ammatteihin. Ruotsiksi puhuttiin niin sanotuista s-ammateista, "*sömmerska, skräddare, skomakare, snickare*" (ompelija, räätäli, suutari, puuseppä), joihin kuurot usein päätyivät. Kuuroja pidettiin myös erityisen sopivina tiettyihin rakennusammatteihin, joissa kova melu ei haittaisi työntekijöitä ja kommunikaatio viittomakielellä olisi valttia. (Ks. esim. *Skolnytt* 15.5.1967; *Åbo Underrättelser* 22.10.1967; Wallvik 2005, 54).

Suomenruotsalaisten kuurojen koulunkäynti Ruotsissa oli maksutonta (*Åbo Underrättelser* 23.9.1967, 22.10.1967). Ruotsin erityiskoulut tarjosivat opiskelupaikan myös muiden maiden kansalaisille, joiden äidinkieli oli ruotsi (Specialskolförordningen 1965:478, 40 §; Förordning om utbildning för döva och gravt hörselskadade i Örebro kommuns gymnasieskola 1986:578, 14 §; Eriksson, West & Hannus-Gullmets 1995, 46). Vänersborgissa pojat saivat myös asunnon, ruokaa, koulumateriaalit ja terveydenhoitoa ilman lisämaksua. Perheet maksoivat ainoastaan poikien matkat maiden välillä. Suomen valtio ei osallistunut 1960-luvulla millään tavalla suomenruotsalaisten kuurojen ammattikoulutukseen. Perheet ottivat itse yhteyttä ruotsalaiseen kouluun, eivätkä he saaneet koulunkäyntiin taloudellista apua Suomesta (Håkan Westerholmin haastattelu; *Åbo Underrättelser* 23.9.1967).

Tällä tavalla ruotsalainen *folkhemmet* – kansankoti – ulottui myös suomalaisiin kansalaisiin. Ruotsi oli 1950- ja 1960-luvuilla luonut kaikille kansalaisille sosiaalista turvaa vakuutuksien, palveluiden, koulutuksen ja terveydenhoidon pohjalta. Myös vammaispalveluissa Ruotsi oli Suomea edellä ja alkoi jo 1960- ja 1970-luvuilla purkaa laitoshoitomallia vammaishuollossa (ks. esim. Leppälä 2014, 191–193).

Ruotsi oli 1950-luvulta lähtien myös muuten houkutteleva maa. Passivapauden johdosta muuttajien oli helppo asettua Ruotsiin ja maan työvoimapula mahdollisti työn saannin. Suomenruotsalaisten syytä muuttaa Ruotsiin sekä heidän kokemuksiaan uudessa kotimaassaan on tutkittu paljon (ks. esim. Herberts & Andberg 1979; Hedberg & Kepsu 2003; Hedberg 2006), ja myös Ruotsiin muuttaneiden elämäkerrallisia tarinoita on julkaistu (ks. esim. *Varför för jag till Sverige?*). Näissä tutkimuksissa klassiset työntö- ja vetotekijät muuton taustalla tuodaan esiin, kuten työnsaannin vaikeus Suomessa ja korkeampi palkka Ruotsissa. Suomenruotsalaiset muuttajat ovat myös painottaneet muuttoliikkeen jatkuvuutta varsinkin Pohjanmaalla. Joillakin perheillä oli pitkä perinne

¹¹ Ammattiopetusta tarjottiin kuuroille naisoppilaille Porvoossa vielä 1960-luvulla, mutta koulunkäynti tapahtui kuulevien koulussa ilman tulkkia (Wallvik 2005, 56).

maastamuutosta, ja esimerkiksi 1970-luvulla oli helppo lähteä Ruotsiin, koska maassa oli ennestään tuttavita ja sukulaisia (Herberts & Andberg 1979, 11–15). Charlotta Hedbergin sekä Kaisa Kepsun ja Blanka Henrikssonin mukaan suomenruotsalaisten muutttoa Ruotsiin voidaan verrata maan sisällä tapahtuneeseen muuttoon, sillä useille suomenruotsalaisille Ruotsi oli kielen ja kulttuurin takia tutumpi maa kuin suomenkielinen Suomi (Hedberg 2006, 161; Kepsu & Henriksson 2019, 7, 26; ks. myös Henriksson tässä julkaisussa).

Kuurot olivat tietysti paitsi osa kuurojen yhteisöä myös paikallisyhteisöjensä jäseniä, ja maastamuuton perinne paikallisyhteisössä vaikutti myös heihin. Suomenruotsalaisten kuurojen maastamuutto Ruotsiin tapahtui kuitenkin *deaf space* -kehityksen sisällä. Vaikka jatkokoulutuksen hankkiminen vaati muuttoa maasta toiseen vuoden 1955 jälkeen, muutto tapahtui kuitenkin yhdestä kuurojen tilasta toiseen. Mitä mieltä muuttajat itse olivat siirtymisestäään Ruotsiin? Jännitys ja mahdollisuuksien aukeaminen näyttivät olleen päällimmäisiä tunteita. Håkan Westerholm kävi 1965–1968 ammattikoulua Vänersborgissa. Hänen äitinsä Gunn Westerholm kertoi perheensä tiestä kuurojen maailmassa Turunmaan paikallislehdestä *Åbo Underrättelseristä* vuonna 1967. Hän sanoi perheen tuntevan kiitollisuutta Ruotsin valtiota kohtaan siitä, että suomenruotsalaisille kuuroille annettiin mahdollisuus koulutukseen (*Åbo Underrättelser* 23.9.1967). Håkan Westerholm siis *pääsi*, ei *joutunut* Ruotsiin, ja siirtyminen Ruotsiin oli aktiivinen valinta. Tämä on merkittävä ero esimerkiksi Porvoon kuurojen koulun johtajan tai kouluhallituksen mielipiteisiin 1940-luvun lopussa ja 1950-luvun alussa. Heidän mukaansa ammattikoulutusta oli järjestettävä kotimaassa, jotta suomenruotsalaisten kuurojen ei olisi pakko muuttaa Ruotsiin.

Maastamuuton vakiintuminen

1940–1960-lukujen nuoret muuttajat palasivat kuitenkin usein takaisin Suomeen opiskeluaikojen loputtua. Håkan Westerholmin mukaan Vänersborgissa ei ollut mitään houkuttelevaa, joka olisi saanut hänet pysymään Ruotsissa (Håkan Westerholmin haastattelu). *Kuurojen Lehdestä* käy myös ilmi, etteivät suomenruotsalaiset suinkaan olleet ainoita kuuroja, jotka muuttivat pois Suomesta. Lehdestä löytyy useampia artikkeleita suomalaisista kuuroista, jotka olivat muuttaneet Ruotsiin tai Tanskaan, useimmiten siksi, että he olivat löytäneet kumppanin kyseisestä maasta (ks. esim. *Kuurojen Lehti* 4/1973, 6/1973, 9/1978).

Suomenruotsalaisille kuuroille 1970-luvun alku merkitsi uutta aikakautta, kun *Riksgymnasiet för döva* (kuurojen kansallislukio) perustettiin Ruotsin Örebrohun vuonna 1971.¹² Samalla koulut Vänersborgissa ja Växsjössä suljettiin (Domfors 2000, 97). Ruot-

¹² Koulutus oli alkanut kokeilupohjaisena jo vuonna 1967 ja vuonna 1971 koulu perustettiin virallisesti. Koulun eri linjoilla ei kuitenkaan ollut omia rakennuksia, vaan eri luokat sijoitettiin Örebroon kuulevien lukioiden rakennuksiin (Domfors 2000, 136).

sisä *gymnasieskola* (lukio) -sanana käyttö on kuitenkin 1970-luvulta lähtien poikennut vastaavasta sanasta suomen kielessä, sillä Ruotsissa ei niin sanotun *linjegymnasium*-reformin jälkeen tehty jakoa lukion ja ammattikoulun välillä. Kaikkia peruskoulun jälkeisiä kouluja kutsutaan lukioiksi, ja kaikki oppilaat, jotka valmistuvat lukiosta, tulevat ylioppilaiksi. Oppilaat ovat joko käytännöllistä tai teoreettista suuntausta painottavilla linjoilla (Olofsson 2013, 15). Kuuroille tarkoitettu lukio oli näin ollen suunnattu sekä ammatillisiin että teoreettisiin opintoihin.

Rakennemuutoksen ja koulutuksen yleistymisen johdosta maastamuutto Ruotsiin lisääntyi entisestään. Yhä harvemmat perheet saivat toimeentulonsa maanviljelystä, ja näin lapsilla ei ollut kiirettä palata koteihinsa auttamaan maatilalla koulunkäynnin jälkeen (ks. esim. Alf ja Astrid Bjongin haastattelu). Lisäksi yhä useampiin ammatteihin vaadittiin koulutusta ammattien arvostuksen kohottamiseksi (Klemelä & Vanttaja 2012, 182). Näin syntyi käytäntö, jossa muutto Ruotsiin Porvoon koulun valmistumisen jälkeen oli osa oppilaiden odotettua elämänkulkua, ja perheet myös valmistautuivat siihen pitkään (*Dövas församlingsblad* kesäkuu 1981).

Kuurojen lukio-opetuksen Örebrohun keskittymisen johdosta viittomakieli oli näkyvä osa kaupunkikuvaa ja kaupungista tuli merkittävä kuurojen yhteisöllisen elämän ja kulttuurin keskus. Kuurojen tiloja siis luotiin ympäri kaupunkia. Näin Porvoon kuurojen koulun entiset oppilaat saivat Örebrossa valita monipuolisesta koulutusohjelmasta ja he pääsivät myös osaksi laajaa kuurojen yhteisöä. Ruotsalaisen kuurojen lukio-opetuksen korkeasta tasosta johtuen Porvoon kuurojen koulun opettajakunta ei vaatinut enää 1970-luvulla ruotsinkielistä ammattikoulutusta Suomeen, sillä kotimaassa ei olisi pystytty tarjoamaan samanlaista koulutusta suomenruotsalaisille kuuroille (ks. esim. *Jakobstads Tidning* 16.5.1975). Ruotsin ja Suomen välillä ei kuitenkaan vielä 1980-luvun alussa ollut virallista sopimusta suomenruotsalaisten kuurojen koulutuksesta Ruotsissa, ja vuonna 1980 Ruotsi ilmoitti, että Örebrossa ei seuraavana vuonna ollut tilaa Porvoon oppilaille. Näin siis suomenruotsalaiset kuurot olivat edelleen välinputoajia jatkokoulutuksen suhteen.¹³

Suomenruotsalaisten kuurojen asemassa tapahtui myös muita merkittäviä muutoksia 1970-luvulla. Viittomakieli oli kuurojen yhteiselon ja kulttuurin perusta, ja 1950-luvun lopulta alkaen alettiin laajasti puhua kuurojen oikeuksista viittomakieleen sekä siitä, että kieli oli kuurojen luonnollinen äidinkieliensä (ks. esim. *Kuurojen Lehti* 1957–1959). Samalla kuurojen keskuudessa oralistista metodia kritisoitiin rankasti, ja vaatimukset viittomakielen palauttamisesta kuurojen kouluihin vahvistuivat 1960-luvun aikana (Salmi 2008, 25–28). Näin siis viittomakieli sai vähitellen enemmän tilaa ja tunnustusta.

Myös 1970-luvun kansalaisliikkeet muuttivat kuurojen asemaa merkittäväällä tavalla. Muiden vähemmistöryhmien sosiaalisten liikkeiden yhteydessä syntyi myös

¹³ KA, Porvoon kuurojen koulun arkisto, Johtokunnan pöytäkirja 4.11.1980, Johtokunnan kokousten pöytäkirjat [1961–1982].

kuurotietoisuusliike (*Deaf Pride*). Yhdysvalloista Pohjoismaihin 1970-luvun lopussa levinneellä liikkeellä oli tiettyjä tavoitteita. Kuurojen piti tulla tietoisiksi omista kielellisistä oikeuksistaan ja identiteetistään, ja kuulevan yhteiskunnan tuli kunnioittaa näitä oikeuksia ennen kaikkea kuurojen opetuksessa sekä sosiaali- ja kulttuuripalveluissa. Kuurotietoisuusliikkeen äänenkannattajille oli tärkeää muuttaa kuurojen omaa sekä myös yhteiskunnan käsitystä kuuroudesta. Liikkeen keskeinen väite oli, että vammaisuus oli aina tilannesidonnaista, ja kuuro ihminen ei ollut vammainen viittomakielisessä ympäristössä. Viittomakielen kautta kuurot kuuluivat kulttuuri- ja kielivähemmistöön, eikä heillä ollut muita fyysisiä vammoja, jotka estäisivät heitä osallistumasta yhteiskuntaan (ks. esim. Salmi & Laakso 2005, 302–306). Näin syntyi hie-man ongelmallinen asetelma kuurouden ja vammaisuuden välillä. Vaikka kuurojen oikeuksia puolustettiin vähemmistö- ja kielidiskurssin avulla, valtio ja yhteiskunta kategorisoivat heidät vammaisryhmäksi, joiden intressejä invalidihuoltolaki suojasi.

Samalla alettiin puhua suomenruotsalaisista kuuroista omana vähemmistönään. Suomenruotsalaisten kuurojen yhteisölle 1970-luvun loppu ja 1980-luvun alku oli tärkeä ajanjakso, jolloin muodostettiin järjestöjä huolehtimaan suomenruotsalaisten kuurojen asioista. Vuonna 1979 perustettiin *Döva och hörselskadade barns stödförening r.f.* (DHBS), jonka kautta Porvoon kuurojen koulun oppilaiden vanhemmat puolustivat lastensa oikeuksia. Myös Kuurojen Liiton sisällä alettiin 1980-luvun alussa havaita, että suomenruotsalaisilla kuuroilla oli erillisiä tarpeita, ja vuonna 1981¹⁴ Kuurojen Liittoon perustettiin ruotsinkielinen työryhmä. Taustahenkilönä oli Alf Bjong, joka oli valittu liiton hallituksen jäseneksi vuonna 1978. Bjong oli huomannut, että Kuurojen Liiton toiminnassa ei ymmärretty suomenruotsalaisten kuurojen tarpeita, samalla kun suomenruotsalaiset kuurot eivät aina tienneet omista kielellisistä oikeuksistaan. Työryhmän tärkein tehtävä oli huolehtia ruotsinkielisen informaation saamisesta. Sen myötä myös ymmärrys suomenruotsalaisten kuurojen erityistarpeista kasvoi Kuurojen Liiton sisällä. (Alf ja Astrid Bjongin sekä Brita Edlundin haastattelut; Wallvik 2005, 172.)

Sekä liiton ruotsinkielisen työryhmän että DHBS:n kielenkäytössä vähemmistö-käsite oli keskeinen. Eri kuuroille ja kuurojen vanhemmille suunnatuissa lehdissä työryhmän ja DHBS:n jäsenet kertoivat suomenruotsalaisten ongelmista ja tarpeista käyttämällä nimitystä ”vähemmistö vähemmistössä” (ks. esim. *Kuurojen Lehti* 1/1983, 7/1985; *Nappi* 2/1979; *Dövas församlingsblad* 2/1987). Vähemmistö-termi viesti siitä, että suomenruotsalaisilla kuuroilla oli tiettyjä oikeuksia, ja että he muodostivat kulttuuriryhmän.

DHBS oli perustettu Porvoon koulun taloudelliseksi tueksi, mutta työhön sisältyi paljon muitakin tehtäviä. Järjestö esimerkiksi pyrki parantamaan suomenruotsalaisten mahdollisuuksia pysyä kotimaassaan ja saada siellä jatkokoulutusta. Vuonna 1982 Porvoon koulun uudeksi rehtoriksi valittu Ralf Mattsson puhui myös haastatteluissa

¹⁴ Ryhmä oli perustettu jo 1980, mutta vasta vuotta myöhemmin siitä tuli Kuurojen Liiton alainen.

ammattillisen koulutuksen tarpeellisuudesta kotimaassa (ks. esim. *Borgåbladet* 3.8.1982). Tilanne oli kuitenkin edelleen samanlainen kuin 1940-luvun lopussa: suomenruotsalaisten kuurojen määrä ei riittänyt oman ammattikoulun ylläpitämiseen, ja siksi tarvittiin toisenlaisia ratkaisuja. Vuonna 1983 DHBS ja Porvoon kuurojen koulu laativat suomenruotsalaisten kuurojen koulutuksesta kirjoituksen kouluhallitukselle, jossa he ehdottivat, että oppilaille tehtäisiin henkilökohtainen opintosuunnitelma peruskoulun jälkeiselle ajanjaksolle (*Borgåbladet* 12.5.1983). Kun ruotsinkielisiä tulkkeja alettiin kouluttaa 1980-luvun alussa, tarkoitus oli, että he voisivat toimia opiskelutulkkeina ammattikouluissa ja lukioissa. Silloin ei olisi enää pakko muuttaa Ruotsiin, vaan olisi mahdollista valita mieluisin opiskelupaikka Suomessa (Brita Edlundin haastattelu).

Aika oli kuitenkin käymässä vähiin. Ennen kuin tulkit voisivat toimia opiskelutulkkeina kuuroille opiskelijoille, heidän koulutuksensa vaatisi aikaa ja resursseja. Monille perheille muutto Ruotsiin oli käytännössä ainoa vaihtoehto, jos he halusivat tasokasta kuurojen opetusta lapsilleen (Brita Edlundin haastattelu). Muuttoliike lisääntyi 1980-luvun puolivälissä pinnalle nousseiden Porvoon koulun ristiriitojen takia. Osa vanhemmista ja oppilaista olivat pettyneitä koulun johtoon ja opettajien heikkoon viittomakielen taitoon (ks. esim. *Borgåbladet* 5.3.1988). Vaikka oralistisesta metodista oli luovuttu 1970-luvulla, ei kuurojen koulussa käytetty vielä 1980-luvullakaan viittomakieltä. Kuurojen opetuksessa syntyi 1960- ja 1970-luvuilla uusia metodeja, kuten simultaanimetodia ja totaalikommunikaatiota, joissa puhetta ja viittomia käytettiin samanaikaisesti, ja viittomat seurasivat puhutun kielen oppikieltä. Viittomakielen käyttö ei siis ollut enää kielletty, mutta viittomia käytettiin lähinnä puhutun kielen tukena. Kuurojen oppilaiden oli kuitenkin vaikea ymmärtää opettajien viittomien käyttöä, sillä viittomat tulivat epäjohdonmukaisessa järjestyksessä. Opettajilla oli puolestaan vaikeuksia päästä opetuksessaan syvempiin aiheisiin, kun toimivaa vuorovaikutusta oppilaiden kanssa ei ollut (ks. esim. Salmi 2008, 28). Varsinkin yläasteella opetuksen alhainen taso koettiin suurena ongelmana, ja opettajien viittomakielen hallinnan puute johti myös järjestysongelmiin koulussa (Birgitta Wallvikin ja Brita Edlundin haastattelut).

Ongelmia ei ollut ainoastaan ruotsinkielisessä kuurojen opetuksessa. Vaikka kuurojen keskuudessa oli ajettu simultaanimetodin käyttöönottoa 1960-luvulla, sen ongelmat havaittiin nopeasti. Vasta 1970-luvun lopussa, viittomakielitutkimuksen ja kuurotietoisuuden edistyessä, alettiin hahmottaa paremmin viittomakielen ja puhutun kielen eroja, ja ymmärrettiin, että kuurot oppilaat saisivat tasavertaisen opetuksen ainoastaan viittomakielisen opetuksen avulla. Tämä ei tarkoittanut, että puhuttu kieli katoaisi kokonaan kuurojen kouluista, vaan että pyrittiin kaksikieliseen opetukseen, jossa viittomakieltä ja kirjoitettua kieltä opetettaisiin rinnakkain. Tämä oli keskeinen kiistojen aihe kuurojen keskuudessa 1970-luvun lopussa ja 1980-luvun alussa. Kuurojen yhteisöt järjestivät mielenosoituksia viittomakielen puolesta ja ajoivat viittomakielistä opetusta peruskoulu-uudistuksen yhteydessä vuonna 1983. Kuurojen Liitto ei kuitenkaan saanut toivomaansa tulosta. (Salmi & Laakso 2005, 349–359.)

Yksi ratkaiseva ongelma sekä Porvoossa että muissa kuurojen kouluissa oli siis opettajien viittomakielen taidon puute. Kuurojenkoulun opettajan pätevyys oli saavutettu muun muassa auskultoimalla kuurojen kouluissa, ja näin ajan opetusmenetelmät siirtyivät tuleville opettajasukupolville. Tästä syystä kuilu viittomakieltä osaavien vanhempien ja koulun johdon välillä kasvoi. (Salmi 2008, 30; ks. myös Birgitta Wallvikin ja Brita Edlundin haastattelut.)

Riita Porvoon koulussa tuli julkisuuteen 1980-luvun loppupuolella, kun koulun rehtori ja DHBS joutuivat erimielisyyksiin koulun ongelmista. Opetusministeriön työryhmän laatimassa lausunnossa kuurojen opetuksesta vuodelta 1985 todettiin, että viittomakieli oli kuurojen ensikieli ja näin ollen myös opetusta pitäisi antaa viittomakielellä. Porvoon koulun rehtori Ralf Mattssonin mielestä viittomakielen aseman parantamisessa oli kuitenkin menty liian pitkälle. *Borgåbladet*-lehden haastattelussa Mattsson esitti, että jos viittomakieli olisi ensisijainen opetuskieli kuurojen kouluissa, oli vaarana, että oppilaiden opiskeluinto häviäisi kokonaan. Mattssonin mielestä kuurojen opetuksen päätavoite oli, että kuurot osaisivat kommunikoida ympäröivän yhteiskunnan kanssa. Näin ollen Ruotsi oli varoittava esimerkki, sillä siellä viittomakieli oli saavuttanut opetuskielen statuksen vuonna 1983 (*Borgåbladet* 3.7.1985).

Mattssonin haastatteluun vastasi Brita Edlund, DHBS:n sihteeri ja entinen puheenjohtaja. Edlund, kahden kuuron pojan äiti, oli ollut muun muassa mukana perustamassa DHBS:aa vuonna 1979, käynnistänyt ruotsinkielisten tulkkien koulutusta 1980-luvun alussa ja toiminut sijaisopettajana Porvoon koulussa. Edlundin mukaan kuurot olivat kielellinen vähemmistö ja viittomakieli heidän äidinkieltensä. Ilman riittävää äidinkielen osaamista ei muukaan koulutus sujuisi. (*Borgåbladet* 4.7.1985.)

Vähemmistöjen poliittinen aktivointi ja erimielisyydet vähemmistöjen lasten opetuskielestä eivät koskeneet ainoastaan kuuroja. Samaan aikaan kun viittomakieli sallittiin kuurojen kouluissa, myös muiden vähemmistökielien asemassa tapahtui muutoksia. Esimerkiksi Lars Elenius on osoittanut, miten tärkeitä 1960-, 1970- ja 1980-luvut olivat vähemmistökielien statuksen nousussa ja vähemmistökäsitteen politisoinnissa, mikä edesauttoi kansainvälistä yhteistyötä. Varsinkin Ruotsissa käytiin näinä aikoina kiistoja vähemmistöjen oikeudesta kotikielen opetukseen. Tämä taattiin laissa vuonna 1977. (Elenius 2006, 271–288.)

Vaihtoehto: elämä Ruotsissa

Erimielisyydet jatkuivat Porvoossa koko 1980-luvun. Lehdistössä ihmeteltiin koulun huonoa henkeä. Porvoon kuurojen yhdistyksen edustajat kirjoittivat avoimen kirjeen, jossa vaadittiin kuuroja aikuisia oppilaiden esikuviksi. Heidän mukaansa oppilaille ei ollut minkäänlaisia käyttäytymisongelmia kuurojen yhdistyksissä, joten ongelma oli kouluympäristössä (*Borgåbladet* 5.3.1988, 29.3.1988, 22.4.1988). Valtion omistamana

kouluna valtiolla oli velvollisuus korjata mahdolliset epäkohdat, ja kouluhallituksen toimesta yritettiinkin löytää keinoja selvittää ongelmia. Vuonna 1988 palkattiin konsultti, joka kuitenkin luopui tehtävästään samana päivänä. Selitys oli, että koulun asiat piti selvittää koulun sisällä (*Borgåbladet* 20.5.1988). Johtokunnan puheenjohtajan yllättävän kuoleman jälkeen Kuurojen Liiton puheenjohtaja Runo Savisaari ryhtyi puheenjohtajaksi, ja pyrki muiden johtokunnan jäsenten kanssa tekemään koulusta resurssikeskuksen suomenruotsalaisille kuuroille. Kouluhallitus asetti työryhmän, jonka jäseniksi kutsuttiin kuurojen yhteisön keskeiset vaikuttajat, ja ryhmän tehtävänä oli selvittää koulun tulevaisuutta. (KA, Porvoon kuurojen koulun arkisto, Kouluhallituksen asettaman työryhmän pöytäkirjat 1992; Brita Edlundin haastattelu.)

Monet vanhemmat päättivät lähteä lastensa kanssa Ruotsiin 1980-luvun ristiriitojen takia. Jotkut perheet muuttivat Ruotsiin jo ennen peruskoulun päättymistä, ja lapset saivat päättää opintonsa Tukholman Manilla-koulussa tai Härnösandin Kristina-koulussa. Toiset perheet laittoivat lapsensa kuulevien kouluihin, joissa he suorittivat koulunkäynnin tulkin avulla. (KA, Porvoon kuurojen koulun arkisto, Johtokunnan kokousten pöytäkirjat 1987–1988, 1989–1993; Brita Edlundin ja Alf ja Astrid Bjongin haastattelut; ks. myös Londen 2004, 86–90.)

Porvoon koulun oppilasmäärä oli 1980-luvun lopussa nopeassa laskussa, ja 1990-luvun alussa se oli pienentynyt niin paljon, että lukuvuoden 1993–1994 oppilasmäärä olisi ollut ainoastaan kaksi oppilasta. Tässä tilanteessa valtio päätti sulkea koulun, mutta sillä lupauksella, että suomenruotsalaisten kuurojen koulutusta järjestettäisiin kotimaassa, kun sopiva ratkaisu olisi löytynyt. Vaikka erilaisia malleja yritettiin toteuttaa 1990-luvun aikana, ei tyydyttävää järjestelmää löydetty. Oppilaskotielämästä oli 1990-luvulla luovuttu, eivätkä vanhemmat enää halunneet lähettää pieniä lapsia pois kotoa (*Dövas örsamlingsblad* 2/2000; Brita Edlundin ja Birgitta Wallvikin haastattelut). Kuuroille lapsille alettiin 1990-luvun lopulla tehdä sisäkorvaistuteleikkauksia, joiden avulla lapset pystyivät kuulemaan jonkin verran ja käymään kuulevien kouluissa. Näiden lasten äidinkieli ei enää välttämättä ollut viittomakieli, ja kuurojen koulun puutteesta johtuen suomenruotsalainen viittomakieli ei enää siirtynyt seuraavalle sukupolvelle. (*Kuurojen Lehti* 3/2019, 7; Londen 2006, 55; Östman 2006, 168.)

Suomenruotsalainen viittomakielinen yhteisö oli sen sijaan suurissa määrin siirtynyt Ruotsiin. Tämä alettiin nähdä uhkana suomenruotsalaiselle kuurojen yhteisölle myös sen jäsenten keskuudessa 1980- ja 1990-luvulla. Keskeinen vaikuttaja Alf Bjong puhui haastatteluissa suomenruotsalaisten pakosta muuttaa naapurimaahan ja siitä, että koulutuksen puute oli käytännössä johtanut suomenruotsalaisten kuurojen maastakarkotukseen. Kuurojen Liiton ruotsinkielisen työryhmän järjestämissä seminaareissa keskusteltiin suomenruotsalaisesta kuurojen kulttuurista, ja miten sitä rakennettiin ilman koulun tarjoamaa perustaa (*Nappi* 2/1985; *Kuurojen Lehti* 11/1993; *Vasabladet* 9.5.1998; Wallvik 2005, 124–125.). Näin maastamuutosta tuli vahva poliittinen argumentti, jonka avulla vähemmistön jäsenet perustelivat vaatimuksiaan.

Mutta miten muuttajat itse kokivat muuttonsa Ruotsiin? Ruotsi oli maa, joka oli samalla läheinen mutta vieras. Kun muuttajat lähtivät Ruotsiin, heidän piti opetella uusi kieli, ruotsalainen viittomakieli. Vaikka Suomen viittomakielet ovat peräisin ruotsalaisesta viittomakielestä, ne erosivat toisistaan jo 1900-luvun taitteessa. Ruotsiin muuttaville oppilaille tarjottiin ylimääräinen peruskouluvuosi muun muassa siksi, että heidän kielitaitonsa vastaisi ruotsalaisten ikätovereiden tasoa. Uuden viittomakielen oppiminen tapahtui kuitenkin nopeasti. Suomenruotsalaisille kuuroille oli helppoa ymmärtää Ruotsissa käytettyä viittomakieltä kuin suomalaisia kuuroja, sillä suomenruotsalaisessa viittomakielessä käytettiin enemmän Ruotsista peräisin olevia viittomia. (*Dövas församlingsblad* 3/1995; Hoyer 2000, 209–210; Jantunen 2003, 22–23; Janne Kankkosen haastattelu; Alf ja Astrid Bjongin haastattelu.)

Kun suomenruotsalaisia kuuroja nuoria haastateltiin 1990-luvulla, he vakuuttivat, että integraatio oli sujunut pääosin mutkattomasti. Oli helppoa sopeutua ruotsalaiseen yhteisöön, vaikkakin alussa uusi viittomakieli koettiin haasteellisena ja ruotsalainen kulttuuri osittain outona. Ruotsalaisesta viittomakielestä tuli kuitenkin Ruotsiin muuttaneiden suomenruotsalaisten kuurojen aikuisena käyttämä kieli. Koko ympäristö käytti ruotsalaista viittomakieltä, ja siitä johtuen myös suomenruotsalaisten keskinäinen kieli vaihtui ruotsalaiseen viittomakieleen. Suomenruotsalainen viittomakieli säilyi lapsuuden kielenä, jota käytettiin Suomessa asuvien sukulaisten ja tuttavien kanssa. (*Dövas församlingsblad* 3/1995; Janne Kankkosen haastattelu.)

Perheensä kanssa Tukholmaan 14-vuotiaana muuttanut Janne Kankkonen kertoo, että nuoret kohtasivat uudessa kotimaassaan vahvan viittomakielisen yhteisön ja kulttuurin. Kuurotietoisuus ja viittomakielen tunnustus oli Ruotsissa edennyt pidemmälle, ja tämä vaikutti sekä kuurojen opetukseen että muihin kuuroille suunnattuihin palveluihin. Vaikka Kankkonen koki, että ruotsalainen kuurojen yhteisö oli poliittisesti aktiivisempi kuin kuurojen yhteisöt Suomessa, Ruotsissa asuneet suomenruotsalaiset eivät ryhtyneet järjestäytyneeseen vähemmistöaktivismiin. Kun Teckenspråkiga finlandssvenskar -yhdistys perustettiin Ruotsissa vuonna 2004, sen tarkoitus oli lähinnä toimia sosiaalisena kohtaamispaikkana (Janne Kankkosen haastattelu; ks. myös Christopher Edlundin haastattelu, *Hufvudstadsbladet* 14.12.1997).

Kankkonen muutti aikuisena takaisin Suomeen, toisin kuin valtaosa Ruotsiin lähteneistä. Brita Edlundin vuonna 1999 tekemässä raportissa suomenruotsalaisten kuurojen koulunkäynnistä todettiin, että vuosien 1969 ja 1987 välillä syntyneistä suomenruotsalaisista kuuroista yli kolme neljäsosaa asui Ruotsissa (Edlund 1999). Yksi painava syy tähän oli, että Ruotsissa saatua ammattipätevyyttä ei aina hyväksytty Suomessa (*Nappi* 2/1985). Asetelma oli siis ongelmallinen: Suomen valtio ohjasi nuoria Ruotsiin, koska riittävää koulutusta ei tarjottu Suomessa, mutta samalla nuorten tulevaisuus heidän omassa kotimaassaan oli hyvin vaikea. Oli kuitenkin myös muita syitä pysyä Ruotsissa. Koska monet olivat lähteneet nuorina, koko aikuiselämä oli vietetty Ruotsissa, ja mahdollinen elämäkumppani oli usein löytynyt sieltä. Myös suomen kielen osaamisen puute oli este palata syntymämaahan.

Lopuksi – tulevaisuus Ruotsissa?

Tässä luvussa on käsitelty vähän tutkitun vähemmistön, suomenruotsalaisten kuurojen, maastamuuton historiaa. Olen osoittanut, miten ja miksi tämä pieni vähemmistö suuntasi Ruotsiin. Vaikka ryhmän maastamuutto tapahtui samanaikaisesti Suomesta Ruotsiin suuntautuneen massamuuton kanssa, oli sillä erilainen tausta. Koulutustason noustessa myös eri vähemmistöryhmille tarjottiin laajempaa ammattikoulutusta. Kuurot olivat kielivähemmistö ja yhteiskunnan näkökulmasta vammaisryhmä, jolle tarjottiin koulutusta omissa laitoksissaan. Heidän oikeutensa ammattikoulutukseen vahvistettiin jo vuonna 1944. Suomenruotsalaisten kuurojen osalta lain täytäntöön paneminen osoittautui kuitenkin hyvin vaikeaksi, sillä ryhmän pienen koon vuoksi korkeatasoista ja monipuolista ammattikoulutusta ei pystytty tarjoamaan. Niinpä vähemmistön nuoret alkoivat muuttaa Ruotsiin hankkiakseen koulutusta.

Suomenruotsalaisten kuurojen maastamuuton voidaan nähdä kehittyneen asteittain. Jos 1900-luvun alussa oli vain yksittäisiä muuttajia, niin 1950- ja 1960-luvuilla yhä useammat lähtivät ruotsalaiseen ammattikouluun opiskelemaan. He kuitenkin palasivat vielä yleensä takaisin Suomeen. Teini-ikäisten opintomatkat alkoivat muuttua pysyviksi 1970- ja 1980-luvuilla, ja 1980-luvun lopulta lähtien tuli tavalliseksi, että koko perhe muutti Ruotsiin. Näin vähemmistö vähitellen siirtyi maasta toiseen.

Kuurojen moderni historia kytkeytyy usein tavalla tai toisella koulutukseen. Kuurot olivat ensimmäinen erityisopetusta tarvitseva ryhmä, jolle järjestettiin koulutusta, ja kuurojen elämä on 1800-luvulta lähtien ollut vahvasti sidoksissa opetusmetodeihin ja koululaitoksiin sisäoppilaitoksineen (Vuolle 1996; Salmi 2008). Myös tämä luku on osoittanut, kuinka suomenruotsalaisten kuurojen maastamuutto liittyy koulutukseen. Opiskelun virittäjä siirtolaisuus ei sinänsä ole harvinaista, mutta se, että vähemmistöryhmä kokonaisuudessaan käytännössä ohjataan toiseen maahan, tekee suomenruotsalaisten kuurojen maastamuutosta ainutlaatuisen Suomen siirtolaisuuden historiassa.¹⁵

Suomenruotsalaisten kuurojen maastamuutto seuraa vahvasti *deaf space*-teoriaa: siirtyminen yhdestä kuurojen yhteisöstä toiseen tapahtuu usein suhteellisen mutkatomasti, sillä eri viittomakieltä käyttävien kuurojen kulttuureilla on samankaltaisia piirteitä. Lisäksi kuurot eri maissa ovat kohdanneet saman tyyppisiä syrjinnän muotoja liittyen varsinkin oralistiseen ideologiaan. Niinpä ei ole yllättävää, että suomenruotsa-

¹⁵ Esimerkiksi Grönlannin ja Färsearten kuuroja lapsia lähetettiin 1950- ja 1960-luvuilla Tanskan kuurojen kouluihin. Vaikka alueiden välinen välimatka oli paljon pidempi kuin Suomesta Ruotsiin, ne kuuluivat samaan valtakuntaan. Färseareilla perustettiin kuurojen koulu vuonna 1962, ja myös Grönlannin kuurot siirtyivät Sisimiutin kaupungin kouluun vuonna 1978, joka kuitenkin lakkautettiin vuonna 2008. Sisäkorvaistutusten johdosta viittomakielisten määrä on nimittäin laskenut nopeasti sekä Färsearilla että Grönlannissa. Kuten suomenruotsalaisten kuurojen, myös Färsearten ja Grönlannin kuurojen on ollut pakko hakea jatkokoulutusta alueiden ulkopuolelta (*Teckensspråkens och teckenspråkigas ställning i Norden* 2008, Bilaga 4 Färöarna, Bilaga 5 Grönland).

laiset kuurot nuoret kokivat integraation onnistuneen hyvin Ruotsissa. Integraatiota edesauttoi myös se, ettei uuden kirjoitetun kielen oppimista tarvittu. On kuitenkin muistettava, että kuurojen ihmisten muutto maasta toiseen ei ole aina samalla muutto yhdestä kuurojen tilasta toiseen. Esimerkiksi tutkimus kuuroista turvapaikanhakijoista on tuonut esiin muuton eri vaiheita ja hierarkioita (ks. esim. Sivunen 2019).

Suomenruotsalaisten siirtyminen Ruotsiin vaikutti myös merkittävästi suomenruotsalaiseen kuurojen yhteisöön, sillä vähemmistö on pienentynyt nopeasti 2000- ja 2010-lukujen aikana. Viimeisen laskennan mukaan Suomessa elää enää vain 90 kuuroa suomenruotsalaisia, joiden äidinkieli on suomenruotsalainen viittomakieli, ja heidän keski-ikänsä on yli 60 vuotta (Andersson-Koski 2015, 35). Tästä syystä kieli on Unescon kriteerien mukaan vakavasti uhanalainen. Työ vähemmistön kielen ja elinolojen parantamiseksi kuitenkin jatkuu. Sekä Suomessa että Ruotsissa toimii nykyään suomenruotsalaisten kuurojen järjestöjä, ja suomenruotsalaista viittomakieltä on pyritty elvyttämään erilaisten projektien avulla läpi 2000-luvun. Myös Suomen ensimmäinen viittomakielilaki vuodelta 2015 tunnustaa sekä suomalaisen että suomenruotsalaisen viittomakielen, ja tavoitteena on edistää suomenruotsalaista viittomakieltä käyttävien ihmisten oikeuksia.

Lähteet

Arkistolähteet

Kansallisarkisto, Hämeenlinna (KA).

Porvoon kuurojen koulun arkisto

Johtokunnan kokousten pöytäkirjat [1961–1982], [1987–1988], [1989–1993]

Lukukauden alkajais- ja lopettajaispuheita [1945–1964]

Kouluhallituksen asettaman työryhmän pöytäkirjat 1992

Lehdet

Borgåbladet 31.5.1951, 1.6.1957, 15.3.1973, 3.8.1982, 12.5.1983, 5.5.1984, 3.7.1985, 4.7.1985, 5.3.1988, 29.3.1988, 22.4.1988, 20.5.1988

Dövas församlingsblad kesäkuu 1981, 2/1987, 3/1995, 2/2000

Hem och härd 10/1959

Hufvudstadsbladet 31.5.1951, 3.8.1953, 25.9.1966, 14.12.1997

Jakobstads Tidning 25.10.1955, 1.11.1955, 16.5.1975

Kuurojen Lehti 4/1949, 4/1973, 6/1973, 9/1978, 1/1983, 7/1985, 11/1993, 3/2019

Kuuromykkäin Lehti 9/1939
Nappi 2/1979, 2/1984, 2/1985
Skolnytt 15.5.1967
Stockholms-Tidningen 26.10.1955, 10.11.1955
Tidskrift för döfstumma 3/1897, 43–44/1901, 53/1903, 1/1910
Vasabladet 9.5.1998
Åbo Underrättelser 23.9.1967, 22.10.1967
Österbottningen 29.9.1970

Haastattelut

Videotallenteet ja transkriptiot tekijän hallussa:

Alf ja Astrid Bjong, 31.5.2019
Brita Edlund, 23.5.2019
Janne Kankkonen 3.10.2019
Birgitta Wallvik, 21.5.2019
Håkan Westerholm 30.9.2019

Kirjallisuus

- Andersson-Koski, Maria (2015). *Mitt eget språk – vår kultur. En kartläggning av situationen för det finlandssvenska teckenspråket och döva finlandssvenska teckenspråkiga i Finland 2014–2015*. Helsingfors: Finlandssvenska teckenspråkiga r.f. Saatavilla: http://www.dova.fi/wp-content/uploads/2015/07/PDF_Mitt_eget_sprak_var_kultur.pdf. Luettu 20.8.2019.
- Bauman, H-Dirksen L. & Joseph J. Murray (2017). Deaf Studies in the 21st Century: “Deaf Gain” and the Future of Human Diversity. Lennard J. Davis (ed.), *The Disability Studies Reader*. Fifth edition. New York & London: Routledge, 242–255.
- Baynton, Douglas C. (2006). “The Undesirability of Admitting Deaf Mutes”: U.S. Immigration Policy and Deaf Immigrants, 1882–1924. *Sign Language Studies*, 6 (4), 391–415.
- Baynton, Douglas C. [2001] (2017). Disability and the Justification of Inequality in America History. Lennard J. Davis (ed.), *The Disability Studies Reader*. Fifth edition. New York & London: Routledge, 17–34.
- Breivik, Jan-Kåre, Hilde Haualand & Per Solvang (2002). *Rome – a Temporary Deaf City! Deaf Olympics 2001*. Stein Rokkan Centre for Social Studies – working papers. Saatavilla: <http://bora.uib.no/bitstream/handle/1956/1434/N0202%5b1%5d.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. Luettu 31.8.2020.

- Cleall, Esme (2016). Jane Groom and the Deaf Colonists: Empire, Emigration and the Agency of Disabled People in the late Nineteenth-Century British Empire. *History Workshop Journal*, 81 (1), 39–61.
- Dolmage, Jay [2011] (2017). Disabled Upon Arrival: The Rhetorical Construction of Disability and Race at Ellis Island. Lennard J. Davis (ed.), *The Disability Studies Reader*. Fifth edition. New York & London: Routledge, 43–70.
- Domfors, Lars-Åke (2000). *Döfstumlärare – specialpedagog – lärare för döva och hörselskade. En lärarutbildnings innehåll och rationalitetsförskjutningar*. Örebro Studies in Education 1. Örebro: Universitetsbiblioteket.
- Edlund, Brita (1999). *Rapport om teckenspråkig undervisning för finlandssvenska döva*. Opulicerad rapport. Det finlandssvenska specialpedagogiska resursentret.
- Elenius, Lars (2006). *Nationalstat och minoritetspolitik: samer och finskspråkiga minoriteter i ett jämförande nordiskt perspektiv*. Lund: Studentlitteratur.
- Elgfors, Katja (2002). *Kuulovammaisten ammattikoulu 1948–2001 – historiikki*. Turku: Kuulovammaisten ammattikoulu.
- Eriksson, Anna-Lena, Anna-Lena West & Britta Hannus-Gullmets (1995). *Dövskolan i Borgå 1946–1993*. Vasa: Institutionen för specialpedagogik.
- Friedner, Michele & Annelies Kusters (2020). Deaf Anthropology. *Annual Review of Anthropology*, 49, 31–47.
- Gulliver, Mike (2008). Places of Silence. Franck Vanclay, Matthew Higgins & Adam Blackshaw (eds.), *Making Sense of Place. Exploring Concepts and Expressions of Place through Different Senses and Lenses*. Canberra: National Museum of Australia Press, 87–95.
- Gulliver, Mike & Emily Fekete (2017). Themed section: Deaf Geographies – An Emerging Field. *Journal of Cultural Geography*, 34 (2), 121–130.
- Hedberg, Charlotta & Kaisa Kepsu (2003). Migration as a Cultural Expression? The Case of the Finland-Swedish Minority's Migration to Sweden. *Geografiska Annaler B*, 85 (2), 67–84.
- Hedberg, Charlotta (2006). Finlandssvenska "ansikten". Migrationskulturer och livsbanor. Marianne Junila & Charles Westin (red.), *Svenskt i Finland – Finskt i Sverige II. Mellan majoriteter och minoriteter – Om migration, makt och mening*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet, 149–185.
- Helling, Rafael (1946). *Dövstumskolan i Borgå 1846–1946*. Åbo: Dövstumskolan i Borgå
- Herberts, Kjell & Kaj Andberg (1979). "Man ville ju pröva på". *Samtal med emigranter och återflyttare*, Nämndens för samhällsforskning forskningsrapporter nr 33. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet.
- Hoyer, Karin (2000). Vähemmistö vähemmistössä: suomenruotsalaiset kuurot ja heidän viittomakielensä. Anja Malm (toim.), *Viittomakieliset Suomessa*. Helsinki: Finn Lectura, 205–215.
- Hoyer, Karin (2012). *Dokumentation och beskrivning som språkplanering – perspektiv från arbete med tre tecknade minoritetsspråk*. Nordica Helsingensia 29. Helsingfors: Nordica.

- Jantunen, Tommi (2003). *Johdatus suomalaiseen viittomakielen rakenteeseen*. Helsinki: Finn Lectura.
- Kepsu, Kaisa (2006). Finlandssvenska flyttningsmönster och språkgränser. Marianne Junila & Charles Westin (red.), *Svenskt i Finland — Finskt i Sverige II. Mellan majoriteter och minoriteter — Om migration, makt och mening*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet, 124–148.
- Kepsu, Kaisa & Blanka Henriksson (2019). *Hjärnflykt eller inte? Del II. Svenskspråkig ungdomsflyttning till Sverige: trender och drivkrafter*. Helsingfors: Tankesmedjan Magma.
- Klemelä, Kirsi & Markku Vanntaja (2012). Ammatillinen koulutus. Pauli Kettunen & Hannu Simola (toim.), *Tiedon ja osaamisen Suomi. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1960-luvulta 2000-luvulle*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 182–202.
- Kusters, Annelies & Michele Friedner (2015). Introduction: DEAF-SAME and Difference in International Deaf Spaces and Encounters. Michele Friedner & Annelies Kusters (eds.), *It's a Small World: International Deaf Spaces and Encounters*. Washington, DC: Gallaudet University Press, ix–xxix.
- Kuuromykkäin ammattiopetuskomitea (1939). *Kuuromykkäin ammattiopetuskomitean mietintö*. Helsinki.
- Leppälä, Heli (2014). *Vammaisuus hyvinvointivaltiossa. Invalideiksi, vajaamieliseksi tai kehitysvammaisiksi määriteltujen kansalaisasema suomalaisessa vammaispolitiikassa 1940-luvun taitteesta vuoteen 1987*. Turku: Turun Yliopisto.
- Lindberg, Hanna (2020). Att värna om en minoritet inom en minoritet. Finlandssvenska dövas gränsposition och arbete för rättigheter i 1980-talets Finland. *Historiska och litteraturhistoriska studier*, 95, 191–217, DOI: <https://doi.org/10.30667/hls.87662>
- Lindberg, Hanna (2021). National Belonging through Signed and Spoken Languages. The Case of Finland-Swedish Deaf People in the Late-Nineteenth and Early-Twentieth Centuries. Ville Kivimäki, Sami Suodenjoki & Tanja Vahtikari (eds.), *Lived Nation as the History of Experiences and Emotions in Finland, 1800–2000*. London: Palgrave MacMillan, 217–239.
- Londen, Monica (2004). *Communicational and Educational Choices for Minorities within Minorities. The Case of the Finland-Swedish Deaf*. Helsinki: Helsinki University Press.
- Londen, Monica (2006). Mötet mellan det döva barnet och det hörande samhället. Karin Hoyer, Monica Londen & Jan-Ola Östman (red.), *Teckenspråk: Sociala och historiska perspektiv*. Helsingfors: Nordica, 53–69.
- Moriarty, Erin & Annelies Kusters (2021). Deaf Cosmopolitanism: Calibrating as a Moral Process. *International Journal of Multilingualism* 18 (2), 285–302.
- Murray, Joseph J. (2018). Transnational Interconnections in Nineteenth-Century Western Deaf Communities. Michael Rembis, Catherine Kudlick & Kim E. Nielsen (eds.), *The Oxford Handbook of Disability History*. Oxford: Oxford University Press, 427–438.
- Olofsson, Jonas (2013). *Den svenska yrkesutbildningsmodellen — dess etablering, sentida förändring och framtida utmaningar*. Malmö: Malmö högskola.

- Salmi, Eeva & Mikko Laakso (2005). *Maahan lämpimään. Suomen viittomakielisten historia*. Helsinki: Kuurojen Liitto ry.
- Salmi, Eeva (2008). Kielelliset käännteet kuurojen opetuksessa. Joel Kivirauma (toim.), *Muuttuvat marginaalit: näkökulmia vammaistutkimukseen*. Helsinki: Kehitysvammaliitto ry. 2008, 10–41.
- Salmi, Eeva (2010). *Linguistic Turns in Teaching of the Deaf in Finland*. Helsinki: Humak.
- Sivunen, Nina (2019). An Ethnographic Study of Deaf Refugees Seeking Asylum in Finland. *Societies*, 9 (2), 1–16. DOI: <https://doi.org/10.3390/soc9010002>
- Slotte, Anna-Maria (2017). The Intersectionality of Being Deaf and Finland-Swedish — Narratives of a Diasporic Citizenship. Esitelmä Nordic Network on Disability Research -konferenssissa, Örebro 3.–5.5.2017.
- Svensk författningssamling 1965:478. Specialskolförordningen. Saatavilla: https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/specialskolförordningen-1965478_sfs-1965-478. Luettu 20.8.2019
- Svensk författningssamling 1986:578. Förordning om utbildning för döva och gravt hörselskadade i Örebro kommuns gymnasieskola. Saatavilla: https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/forordning-1986578-om-utbildning-for-dova-och_sfs-1986-578. Luettu 20.8.2019.
- Teckenspråkens och teckenspråkigas ställning i Norden* (2008). Nordens språkråd. Saatavilla: http://www.kotus.fi/files/1987/Teckensprakens_stallning_i_Norden.pdf. Luettu 3.9.2019.
- Varför för jag till Sverige? Finlandssvenskar berättar* (2006). Stockholm: Finlandssvenskarnas riksförbund i Sverige.
- Vuolle, Tuula (1996). Vammaisten koulukysymys Suomessa 1800-luvun loppuun. Toivo Nygård & Kari Tuunainen (toim.), *Avun kohteesta itsensä auttajaksi. Katsaus Suomen vammaishistoriaan*. Jyväskylä: Atena Kustannus Oy, 49–112.
- Wallvik, Birgitta (2005). *Du måste vara döv för att förstå. Finlandssvenska dövas fotspår i historien*. Helsingfors: Finlandssvenska teckenspråkiga rf.
- Wallvik, Birgitta (2016). *Från Dövstumsbacken till Solsand – Teckenspråkig kultur i Jakobstadsnejden*. Jakobstad: Jakobstads Nejdens döva.
- Woll, Bencie, Rachel Sutton-Spence & Frances Elton (2001). Multilingualism. The Global Approach to Sign Languages. Ceil Lucas (ed.), *The Sociolinguistics of Sign Languages*. Cambridge: Cambridge University Press, 8–32.
- Östman, Jan-Ola (2006). Om rättigheter... för finlandssvenska teckenspråkiga och medlemmar av den finlandssvenska dövulturen. Karin Hoyer, Monica Londen & Jan-Ola Östman (red.), *Teckenspråk: Sociala och historiska perspektiv*. Helsingfors: Nordica, 165–172.